

Trianoni menekült diákok a közoktatásban

Érettségizők a Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami

Szent László Főgimnáziumban, 1920 és 1930 között.

Írta:

Kovács László István

Témavezető:

dr. Koloh Gábor egyetemi adjunktus

Intézmény:

ELTE-BTK történelem szak

Tartalom

Bevezetés – Trianoni menekültek	2
Módszertan – Források – Középiskolák	5
A X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium	7
Trianoni menekült tanulók a gimnáziumban	9
A feltételezett menekült diákok jellemzői	10
Áttelepülési mintázatok	12
Lakóhely szerinti eloszlása a feltételezett menekült tanulóknak és szüleiknek.....	16
Szülők foglalkozása és a feltételezett menekültek érettségi eredményei.....	17
Az egyéni integráció lehetőségei – Életutak	20
Összegzés, további lehetőségek	24
Bibliográfia	27

Bevezetés – Trianoni menekültek

Az első világháborút követő összeomlásnak számos társadalmi következménye volt, ezek közül mindenképp lényeges a trianoni menekültek története. A menekültek érkezése 1918-tól nem volt szokatlan, hiszen közvetlen az első világháború alatt két nagyobb hullám során jelentős tömegek kényszerültek elhagyni hosszabb-rövidebb időre otthonukat. Először a váratlanul sikeres orosz offenzíva kényszerítette, már 1914 őszén több galíciait lakóhelyének elhagyására. Ennek a nagyjából 400 ezer embernek két fő célállomása volt: Bécs és Budapest.¹ A galíciai menekülteket az 1916-os román betörés előtt menekülő erdélyiek követték, akik számát a kutatás 200 ezer köré teszi.²

Alighogy az utolsó erdélyi menekült is visszatért otthonába a világháború hamarosan véget ért, az Osztrák-Magyar Monarchia pedig a vesztesek oldalán fejezte be a harcokat. Ennek és a szomszédos államok területi követeléseinek következtében 1918 novemberétől megszálló csapatok lépték át a határt, ezzel újabb menekülthullámot elindítva. A hónapban még csak a déli területekről, főleg Horvátország felől érkeztek a menekültek, akik között több vasutas és tisztviselő volt. Decemberre a román és a csehszlovák megszállás miatt menekülők is megérkeztek az ország belső területei felé.³ Ezt követően a probléma egészen 1924-ig napirenden maradt. A Tanácsköztársaság ideje alatt is folyamatos volt a migráció az ország belső területei felé. A proletárdiktatúra bukását követően, az ellenforradalmi rendszer felállította a Békeelőkészítő Irodát, amelynek egyik fontos feladata volt a menekültek segélyezése. Bár sokáig élt az az illúzió, hogy a menekültek problémája csupán ideiglenes lesz és hamarosan visszatérnek otthonukba, 1920-ra ez a remény szertefoszlott. Ezt bizonyítja az is, hogy 1920 áprilisának végén felállították az Országos Menekültügyi Hivatalt és annak tanácsadó testületét az Országos Menekültügyi Tanácsot. A továbbiakban ennek a hivatalnak a feladata volt, a menekültek regisztrálása, segélyezése és más egyebek (gyereknyaraltatások, lakásépítések, stb.). A szervezet egészen 1924-

¹ *Pálvölgyi Balázs*: Senkiföldjén. Bécs és Budapest lépései a keleti front menekültjeinek eltávolításáért. In: Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Szerk. Ablonczy Balázs. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 7.) Bp. 2020. 36.

² *Csóti Csaba*: Az 1916. évi román támadás menekültügyi következményei. *Regio: kisebbség, politika, társadalom*. 10. (1999) 3–4. sz. 238.

³ *Kollár János Miklós*: Menekültek és működésükben akadályozottak. Az 1918 őszén kibontakozó menekültválságra adott első válságkezelő intézkedések. *Clio műhelytanulmányok* (2023) 4. sz. 7.

ig állt fenn, amikor az újonnan érkezők száma jelentősen lecsökkent és indokolatlanná vált a hivatal további működtetése.⁴

A trianoni menekültek számának és fogalmának meghatározása is nehézkes. Létszámuk pontos meghatározatlanságának egyik legfőbb oka a forráshiány. Az Országos Menekültügyi Hivatal iratai ugyanis nagy valószínűséggel megsemmisültek a II. világháború során, vagy mai napig nem kerültek elő. A hivatalt felügyelő báró Petrichevich-Horváth Emil által, 1924-ben kiadott, a hivatal működését összegző rövid füzet 350 ezer főben határozta meg számukat.⁵ Az utóbbi kutatások azonban bizonyították, hogy számuk ennél lényegesen nagyobb, 400-430 ezer fő körül lehet.⁶ A menekültek ekkora csoportja a trianoni Magyarország akkori népességének 5%-át tették ki.⁷

A trianoni menekültek számának meghatározása mellett, a fogalom meghatározása is rendkívül nehéz. Mivel egy igen sokféle csoportról beszélünk, amelybe beletartoztak a hűségesküt megtagadók, azok, akik éltek opciós jogukkal⁸, vagy azok, akik a megszállás miatt elmenekültek. A fogalom alatt nagyjából azokat érthetjük, akik „*az impériumváltás során a megszállt területekről Magyarország belseje felé*”⁹ költöztek.

A trianoni menekültek története csupán az utóbbi néhány évtizedben került a kutatás látóterébe. Mindenképp meg kell említeni Csóti Csaba 2002-es tanulmányát, amely fontos kiindulópontja a téma kutatásának.¹⁰ A kérdéskört a 2010-es és 2020-as években több neves kutató

⁴ Ablonczy Balázs: Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921. (Modern Magyar Történelem) Bp. 2020. 188–189.

⁵ Petrichevich-Horváth Emil: Jelentés az OMH négy évi működéséről. Bp. 1924.

⁶ Koloh Gábor: A trianoni menekültek száma. In: Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Szerk. Ablonczy Balázs. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 7.) Bp. 2020. 22.; Szűts István Gergely: Menekültek. In: Trianon enciklopédia. Szerk. Ablonczy Balázs – et al. Bp. 2023. 170.

⁷ Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. 2006. 206.; Koloh Gábor: A történeti Magyarország területén született határon kívüliek megoszlása 1930-ban. Bp. 2023. (URL: <https://trianon100.hu/blog-cikk/a-torteneti-magyarorszag-területén-született-határon-kivüliek-megoszlása-1930-ban> – a letöltés ideje: 2023.12.14.); Zeidler Miklós: Társadalom és gazdaság Trianon után. Limes: tudományos szemle 15. (2002) 2. sz. 9.

⁸ Szűts István Gergely: Optálási jegyzőkönyvek, mint a trianoni menekültkérdés forrásai. Századok 152. (2018) 6.sz. 1237–1260.

⁹ Koloh G.: A trianoni menekültek i. m. 11.

¹⁰ Csóti Csaba: A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918–1924. Limes: tudományos szemle 15. (2002) 2. sz. 25–40.

is vizsgálta, de foglalkoztak vele fiatal doktoranduszok is, akiknek egy-egy korai kutatása is ehhez a témához szolgáltatott további információkat.¹¹

A trianoni menekültek története még nem került a nemzetközi szakirodalom látóterébe. Ugyanakkor az első világháború alatt és után komoly menekültválság söpört végig szerte Európán, amint ezt megállapítja könyvében Peter Gatrell is.¹² Továbbá Philipp Ther¹³ német történész is fontos részt szentel az első világháború migrációs hatásának, egészen széles perspektívájú könyvében, amely 1492-től veszi végig a nagyobb népességmozgásokat.

Jelen dolgozatomban, ezen kutatásokat és azok megállapításait alapul véve igyekszem vizsgálni azokat a menekült diákokat, akik családjukkal együtt, vagy egyedül kénytelenek voltak elhagyni lakhelyüket és az ország belseje felé jönni. Három kérdésre igyekeztem választ találni, melyek a következők: a források alapján beazonosíthatók-e áttelepülési mintázatok? Mit tudunk megállapítani a diákok családi hátteréről, lakóhelyükről, iskolai eredményeiről? Illetve sikerült-e integrálódniuk a menekülésük után? Ezen kérdések vizsgálatához kiválasztottam egy budapesti gimnáziumot, jelesül a X. kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumot, amelynek 1920 és 1930 között érettségizett diákjait vizsgáltam.

A kutatás leszűkítését indokolta, hogy meglehetősen kevés írás született a trianoni menekült diákokról. Két fontosabb munkát érdemes megemlíteni. Az egyik Kürti György, egykori ceglédi gimnáziumi igazgató vékony könyve, melyet a Ceglédi Magyar Királyi Állami Kossuth Főgimnáziumról készített, amelyben röviden kitér az oda érkező menekült diákokra.¹⁴ A másik tanulmány pedig a Trianon utáni diáknyaraltatásokról szolgáltatott hasznos információkat.¹⁵

¹¹ A teljesség igénye nélkül: *Szűts István Gergely*: Vasutas vagonlakók és a MÁV menekültpolitikája 1918–1924. *Múltunk* 57. (2012) 4. sz. 89–112.; *Ablonczy B.*: Ismeretlen Trianon i. m.; *Koloh G.*: A trianoni menekültek i. m. 11–22.; *Kollár J. M.*: Menekültek és működésükben i. m.; *Selmeczi Péter*: Az Országos Menekültügyi Hivatal tevékenysége (1920–1924). In: *Opuscula historica V. Tanulmányok a Történész Műhelyből*. Szerk. Kirchhof Gréta – et al. Bp. 2023. 97–130.

¹² *Peter Gatrell*: *The Making of the Modern Refugee*. Oxford. 2013. 18.

¹³ *Philipp Ther*: *The Outsiders. Refugees in Europe since 1492*. Princeton – Oxford. 2019. 54–69.

¹⁴ *Kürti György*: Trianon hatása a Ceglédi Magyar Királyi Állami Kossuth Főgimnáziumra. (Centenárium füzetek XIII.) Cegléd. 2021. 45–50.

¹⁵ *Maarten J. Aalders*: A Hollandiába tartó gyermekvonatok (1919–1930). In: *Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után*. Szerk. Ablonczy Balázs. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 7.) Bp. 2020. 153–166.

Ugyanakkor az 1916-os erdélyi menekült diákok sorsát és helyzetét vizsgáló tanulmány is született, amit mintaként mindenképpen érdemes volt figyelembe venni.¹⁶

Módszertan – Források – Középiskolák

A Horthy-kor oktatása nagyrészt a dualizmusból öröklött struktúrára épült. Ennek alapja a négy osztályos elemi iskola, a korszak legnépszerűbb középfokú oktatási intézménye az ugyancsak négy osztályos polgári iskola¹⁷, illetve az 1883. évi XXX. törvény által deklarált nyolc éves gimnázium és reáliskola. A középiskola és az annak végén megszerezhető érettségi pedig komoly lehetőséget biztosított a társadalmi mobilitásra.¹⁸ Éppen ezért először a középiskolák között kezdtem információt keresni. Kutatásomat már az elején leszűkítettem Budapestre, hiszen a menekültek ide érkeztek nagy számban és több középiskola is működött a fővárosban, így nagy eséllyel találhattam számomra releváns gimnáziumot.

Első lépésként az iskolák által kiadott értesítőket vizsgáltam, amelyeket minden tanév végén közölt az iskola, benne összegyűjtve a legfontosabb adatokat. Az iskola története, az ott tanító tanárok és ott tanuló diákok névsorán túl pedig közöltek statisztikai kimutatásokat is. Ezekben feltüntették a tanulók születési helyét, több csoportra bontva, általában a következő elemekkel: budapesti, Pest megyei, magyarországi, elcsatolt területi vagy egyéb (nagyrészt külföldi) helyen. Az Arcanumon elérhető harminchét budapesti gimnázium értesítőinek rendelkezésre álló adatait alapul véve egy adatbázist állítottam össze, amelyben többek között rögzítettem a tanulók születési helyét. Ezek alapján a határon túl születettek átlaga nagyjából 9% volt.¹⁹ Kerületeket alapul véve nehéz pontos megállapítást tenni, hiszen a számok évente változtak, azonban néhány tendenciát fel lehetett fedezni. Először is a harmadik kerületben mindvégig nagyon alacsony volt a határon túl születettek száma, illetve a belső és főleg a budai kerületekben pedig igen magas, emellett Kőbányán, a X. kerületben is többször jelentős volt a számuk.

¹⁶ Szabó Róbert Károly: Az erdélyi menekült tanulók helyzete és sorsa Magyarországon társadalomtörténeti megközelítésben (1916–1917). Aetas 38. (2023) 2. sz. 121–148.

¹⁷ Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok. Bp. 2017. 392.

¹⁸ Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945). Történeti szociológiai tanulmányok. Bp. 1997. 112.

¹⁹ A gimnáziumi adatbázis során felhasznált 37 budapesti gimnázium értesítői (melyeket hely hiányában nem áll módomban egyenként felsorolni, hiszen több száz értesítőről van szó) elérhetők az Arcanumon az alábbi linken (az 1920/21-1930/31-es tanévek közötti értesítőket vettem figyelembe, azok közül is a gimnáziumokat): <https://adt.arcanum.com/hu/collections/?country=HU&lang=hu&tag=ISKERT&q=budapest&page=1>

Ezen adatbázisnak köszönhetően leltem rá a X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumra, ahol a rendelkezésre álló években mind igen magas volt a határon túl született diákok száma. Az erre irányuló részletes statisztikák az iskolában 1924-től elérhetők (1930-ig vizsgáltam), ezek alapján pedig a tárgyalt időszakban minden évben 17,5%-nál magasabb volt a határon túl születettek aránya. A legmagasabb az 1927/28-as és 1928/29-es tanévben volt, ami 21,3-21,4% százalékot jelentett.²⁰ Mivel a vizsgált gimnáziumok közül itt voltak a legmagasabbak az értékek, ezért ezt az iskolát alapul véve kezdtem meg részletes vizsgálódásomat. Hamar egyértelművé vált, hogy a határon túl születettek aránya és a trianoni menekültek csoportja nem azonos (előfordulhat ugyanis, hogy valaki már a világháború előtt is megváltoztatta lakóhelyét), még ha sok átfedés is van a két halmaz között. A kutatás tárgyának kiválasztásához azonban hasznosnak bizonyult.

Forrásként a Budapest Főváros Levéltárában fellelhető érettségi anyakönyveket használtam.²¹ Ezek részleges választ tudtak szolgálni a kutatásom számára. A dokumentum típus ugyanis pontosan tartalmazza a diák nevét, születési helyét és idejét, vallását és érettségi eredményét. Emellett pedig felsorolja, hol, mikor és milyen intézményben végezte a nyolc osztályos gimnáziumot. Ezzel kikövetkeztethetővé válik az, hogy valaki besorolható-e a trianoni menekültek közé. Vegyük például Budai Antal esetét, aki 1921-ben próbálkozott először az érettségivel, majd 1922-ben sikerült letennie azt. Az 1913/14-es tanévben kezdte gimnáziumi tanulmányait Kassán, a premontrei főgimnáziumban, ahol egészen 1918/19-ig tanult. Ekkor egy évig (1919/20) magántanulóként Sátoraljaújhelyen tanult, majd a Budapesti X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumba fejezte be tanulmányait az 1920/21-es

²⁰ *Sajó Sándor (közzétette):* A Budapesti Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1924–25-iki tanévről. Bp. 1925. 31–32.; *Sajó Sándor (közzétette):* A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1925–26-iki tanévről. Bp. 1926. 34.; *Sajó Sándor (közzétette):* A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1926–27-iki tanévről. Bp. 1927. 31–32.; *Sajó Sándor (közzétette):* A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1927–28-iki tanévről. Bp. 1928. 53–54.; *Sajó Sándor (közzétette):* A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1928–29-iki tanévről. Bp. 1929. 55–56.; *Sajó Sándor (közzétette):* A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1929–30-iki tanévről. Bp. 1930. 54–55.

²¹ Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL), VIII 52.b 60. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Érettségi anyakönyv (1914–1923).; Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL), VIII 52.b 61. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Érettségi anyakönyv (1924–1931).

tanévben.²² Ahhoz, hogy a diákokat és azok családi hátterét minél széleskörűbben vizsgálhassam kiegészítő forrásként felhasználtam az iskolai anyakönyveket is, amelyekből megtudhattam a szülő nevét, foglalkozását és lakóhelyét. Így a fenti példát kiegészítve kiderült, hogy Budai Antal apja tanár volt és az Augusztá-telepen²³, a Zentai úton jutottak lakáshoz.²⁴

Az érettségi anyakönyvek kétségkívül hasznos források, hiszen biztosítanak egy jól körülhatárolt csoportot, akiket vizsgálni lehet, ugyanakkor nem adnak teljeskörű képet minden, az iskolában megfordult diákról, csupán azokról, akik a nyolc osztályt befejezve az intézményben tettek érettségi vizsgát. Ahhoz, hogy elemezni tudjuk az iskola menekült érettségizőit okvetlen szükséges röviden megismerni az intézmény múltját, elhelyezkedését, küldetését és rövid történetét.

A X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium

Kőbánya lakossága a 19. századtól indult gyors növekedésnek, ennek ellenére viszont egészen 1904-ig a kerületnek nem volt gimnáziuma. Először a Tisztviselőtelepen nyitottak meg gimnáziumot, az viszont távol esett a kerület központjától, így nehezen lehetett megközelíteni. Tulajdonképpen emiatt vált szükségessé 1907-ben egy új gimnázium megalapítása, ami immár a kerület központi részében helyezkedett el. Az intézmény nem kívánt elitiskola lenni, hanem sokkal inkább a kerület és annak Pest vármegyei vonzáskörzetét igyekezett kiszolgálni, sok tanuló ugyanis ingázott. A kezdetekben, néhány házban és mindössze 119 tanulóval indult el az oktatás, a tanulók száma azonban rohamosan növekedett, így az iskola hamar kinőtte a rendelkezésre álló helyiségeket. 1915 őszére, az új tanév kezdetére az iskola beköltözhetett új épületébe, amely a híres Lechner Ödön egyik utolsó terve alapján készült el.²⁵

Az első világháború komoly nyomott hagyott az iskola életében. Több tanár is harcolt a fronton, sőt olyanokról is tudunk, akik hadifogságba estek. A tanárok mellett 16 diák is részt vett

²² Mivel a felhasznált érettségi anyakönyvekben nem volt pontos oldalszámozás, ezért csak azt az évet tudom megadni, amelyikben az illető érettségi vizsgálatot tett. Lásd. BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923). 1921.

²³ Az Augusztá-telep egyike volt azon barakktelepeknek amiket szükséglakásokká alakítottak át a trianoni menekültek elszállásolása véget. Fontos adalék, hogy a telep közel esett a gimnáziumhoz. Az Augusztá-telepről részletesebben lásd. *Umbrai Laura: A szociális kislakásépítés története Budapesten 1870–1948.* Bp. 2008. 170.

²⁴ Budapest Főváros Levéltára (továbbiakban BFL), VIII 52.b 14. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1920–1921).

²⁵ Szent Lászlósok voltunk. I. A kezdetektől a hatvanas évekig (A Kőbányai Szent László Gimnázium Történeti Füzetek I.). Szerk. Gelencsér László Józset – et al. Bp. 2012. 5–6.

a harcokban.²⁶ Az 1916-os román betörés által elindított menekülthullám is érintette az intézményt, ez az 1916/17-es tanévről szóló értesítéből derül ki, amely említ az intézménybe érkező menekült tanulókat és tanárokat is.²⁷

1917-ben került az iskola élére Sajó Sándor igazgató, aki egészen 1930-ig vezette az iskolát, leszámítva néhány hónapot a Tanácsköztársaság idején. Személye azért érdekes, mivel ő is a későbbi trianoni határokon túl született, Ipolyságon 1868-ban, majd Selmezbányán tanult. Tanári pályafutása mellett költészettel is foglalkozott. Tagja volt az Akadémiának és a Kisfaludy Társaságnak.²⁸ Oktatási célkitűzéseire és versei stílusára heves irredentizmus jellemző, amiket gyakran szavaltak el az iskola különböző ünnepségein.²⁹ A Sajó által képviselt hazafias és irredenta nevelés közel sem számított egyedi esetnek a Horthy-korban, az 1920-as évektől ugyanis nőtt a világnézeti-politikai alapú nevelés fontossága, aminek két meghatározó vonulata volt: keresztény és nemzeti (irredenta) szellemiségű nevelés.³⁰

A világháború és az azt követő összeomlás évei (forradalmak, román megszállás) komoly károkat okoztak országszerte. A budapesti iskolákban sokat küzdöttek a járványokkal és a szénhiánnyal, továbbá az épületek megrongálódásával. A háború alatt és után ugyanis gyakran szállásoltak el ezekben ideiglenesen katonákat, majd menekülteket. Sok esetben ez azt eredményezte, hogy a tanulókat kisebb helyekre zsúfolták össze.³¹ Mindez a kőbányai gimnáziumot sem kímélte, ahol arra is találunk példát, hogy az 1920/21-es tanévben többször is szünetelt az oktatás.³²

A gimnázium 1921-től lett Szent László után elnevezve. A tárgyalt időszakban a gimnáziumban tulajdonképpen kisebb kilengéseket leszámítva folyamatosan emelkedett a tanulók száma. Az 1924-es klebelsbergi reformnak köszönhetően a gimnázium is átalakult

²⁶ Szent Lászlósok voltunk i. m. 6.

²⁷ *Viszota Gyula*: A Budapesti X. Ker. Kőbányai Magyar Királyi Állami Főgimnázium Tizedik Értesítője. 1916-17. tanév. Bp. 1917. 5.; 21.; 30–33.

²⁸ Szent Lászlósok voltunk i. m. 15–16.

²⁹ *Sajó Sándor (közzétette)*: A Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium Értesítője az 1921–22-iki tanévről. Bp. 1922. 6–7.

³⁰ *Romsics Ignác*: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005. 180.

³¹ A 1920-1938 közötti iskolaügyről Hamvas József írt összefoglaló munkát (érdekesség, hogy Hamvas maga is menekült volt, illetve fia, a híres Hamvas Béla is). Lásd *Hamvas József*: Budapest Székesfőváros iskolaügye 1920-tól, 1938-ig. (Statisztikai közlemények 91.) Bp. 1940. 5.

³² *Sajó Sándor (közzétette)*: A Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1920–21-iki tanévről. Bp. 1921. 2.

reálgimnáziummá, amelynek köszönhetően erősödött a modern nyelvek és természettudományok oktatása.³³ A rend és a körülmények lassan ugyan, de az 1930-as évek elejére helyre álltak.

Trianoni menekült tanulók a gimnáziumban

Kutatásom során 1920 és 1930 között vizsgáltam az érettségizőket a fentebb bemutatott gimnáziumban. Összesen 361 érettségiző tett valamiféle vizsgát az intézményben a megadott évek között (lehet ez érettségi vizsga, pótérettségi, kiegészítő egy tárgyból, stb.). Ezen diákok között összesen 56 olyan embert találtam akiről feltételezhető az, hogy menekültek lennének.³⁴ A tanulók ezen csoportját érdemes ketté választani, ugyanis vannak olyanok, akik esetén biztosan lehet állítani, hogy trianoni menekültek lennének, hiszen az áttelepülés jól nyomon követhető. A legtöbb esetben, egy határon túli gimnáziumban (például Kassán, Kolozsváron, Újvidéken) tanultak a világháború végéig, majd az 1918-at követő néhány évben váltanak a trianoni Magyarország területén fekvő intézményre. Ilyen diákból 38 főt sikerült azonosítanom.

Akadnak olyanok is akik esetében feltételezhető, hogy menekültek lennének, de mivel a részletes életútjukról nem rendelkezünk pontos ismeretekkel, nem állíthatjuk biztosan. Nagyrészüket, mind 1928 és 1930 között érettségizett, a középiskolát pedig az 1919/20-1920/21-es tanévekben kezdték (így előfordulhat, hogy minden osztály a trianoni ország területén fekvő középiskolában végezték). Esetükben is élhetünk azonban a feltételezéssel, hiszen vannak erre utaló jelek. Ezek bemutatásához érdemes ismét egy konkrét példához nyúlni. Révay Kálmán Szakolcán született, az apja telekkönyvvezető volt. Tanulmányait a Békési Református Főgimnáziumban kezdte meg, 1920/21-ben, magántanulónként, majd a következő évben is ott tanult immár rendes tanulónként. Az 1923/24-es tanévtől tanul a Budapesti X. kerületi Kőbányai Szent László Fő-, majd Reálgimnáziumban, ahol 1928-ban sikeres érettségi vizsgát tett.³⁵ Miután Budapestre kerültek, a Pongrác úti állami lakások egyikében kaptak szállást, ahol több menekültnek biztosítottak lakhatást.³⁶ A példa alapján megállapítható az a három fontosabb tényező, ami alapján megalapozott lehet a feltételezés azzal kapcsolatban, hogy menekültek

³³ Az 1924-es középiskolai reformról bővebben lásd. *Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla*: Bevezetés a pedagógia és az iskolázás történetébe. Bp. 2020. 372–373.

³⁴ BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923).; BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931).

³⁵ BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1928.

³⁶ A Pongrác úti lakótelep 1920 és 1924 között épült fel. Bővebben lásd. *Umbrai L.*: A szociális i. m. 170.

lennének. A születési hely, a lakóhely és az iskolai évek teljesítésének folyamatában megfigyelhető folyamatos mobilitás Budapest felé (bár van olyan, aki minden évet Budapesten végzett). A különböző kormányok menekültpolitikájában viszonylag folytonos törekvés volt arra, hogy Budapestet minél jobban tehermentesítsék a menekültek folyamatos hullámaintól, hiszen sokan igyekeztek a főváros, vagy annak vonzáskörébe jönni.³⁷ Emiatt előfordulhatott, hogy valaki menekülése után, csupán évekkel később jutott el Budapestre. Mindezek alapján 18 diákról gondolom úgy, hogy feltételezhető menekült mivolta.

A feltételezett menekültek diákok aránya 15,5% volt az 1920 és 1930 között érettségizettek között,³⁸ ami magasnak tűnik, ugyanakkor még nem rendelkezem további összehasonlító adattal, ami alapján ez kijelenthető volna. Éppen ezért a jövőben indokoltnak és hasznosnak gondolom a kutatás kiterjesztését más gimnáziumokra is, hiszen az így nyert összehasonlító adatokból még több következtetés vonható le.

A feltételezett menekült diákok jellemzői

A következőkben a feltételezett menekült diákok születési helyének vizsgálatára teszek kísérletet. Ehhez, szemléltetésképpen térképet készítettem, amelyen a történeti Magyarország vármegyei szintjén feltüntettem, hol, hány tanuló született. A térkép jól rámutat a diákok származására, kiemelve ezen régiókat. Természetesen a születési hely és a gimnáziumi tanulmányok helye nem mindig azonos, azonban többnyire a környező helyeken végezték tanulmányaikat.

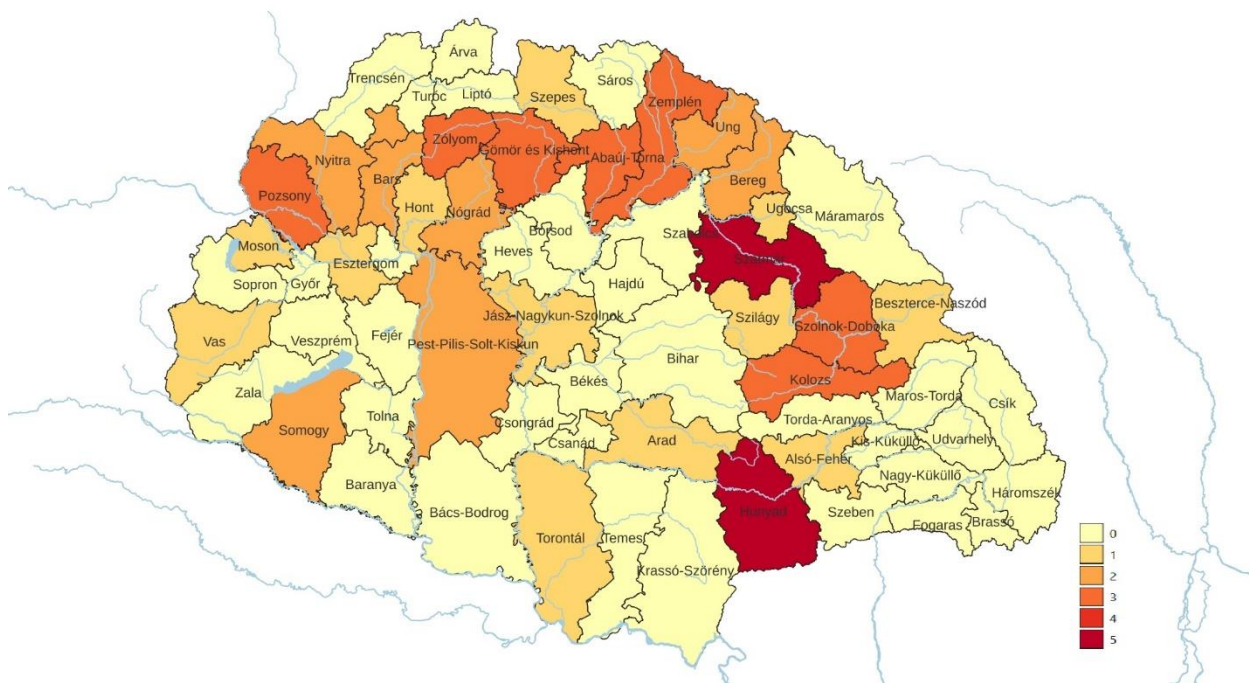
A térképet (1. ábra)³⁹ vizsgálva több dolog is feltűnő lehet. Szembeötlő, hogy olyan megyékben is találhatunk diákokat, amiket nem érintett területileg a trianoni határ. Ilyen például Somogy vármegye, ahonnan két diák is származik. Esetükben arról van szó, hogy Somogyban születtek, de a család elköltözhetett, vagy tanulmányaikat más helyen fekvő intézményben folytatták. Ilyen Vargha József esete, aki Jákón látta meg a napvilágot, majd gimnáziumi

³⁷ Ablonczy Balázs: „Budapest nem tud méltó elhelyezést biztosítani”. Első világháború utáni menekült tisztviselők Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. Történelmi szemle 65. (2023) 2. sz. 285.

³⁸ BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923).; BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931).

³⁹ A térképet a rendelkezésre álló adatok alapján készítettem. Az alaptérképet a *Demeter Gábor* vezette GISa Hungarorum (OTKA K 111 766 sz.) projekt keretében készítették, erre vetítettem rá a rendelkezésemre álló adatokat. A térképen nem szerepel egy diák, Jancsó József, akinek születési helye Zágráb, így megjelenítésére nem volt lehetőség.

tanulmányait Újvidéken kezdte, ezt követően az 1920/21-es tanévtől került Budapestre, a X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumba, ahol 1923-ban sikeres érettségit tett.⁴⁰ További ilyen diákok vannak még Pest-Pilis-Solt-Kiskun, Somogy és Jász-Nagykun Szolnok vármegyékből is.

A X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumban 1920–1930 között érettségizett, feltételezett menekült tanulók eloszlása születési hely alapján (1. ábra)

Forrás: BFL VIII.52.b Érettségi anyakönyvek. 60–61. kötet (1920–1930).

A határon túlra került vármegyék vizsgálata esetében azt láthatjuk, hogy alapvetően a Romániához és Csehszlovákiához került területekről származtak a legtöbben. Ez a kép egyezik az eddigi kutatás által feltárt, az Országos Menekültügyi Hivatal statisztikái alapján összeállított adatsorral, amely szerint a menekültek legtöbben ugyancsak ebből a két országból érkeztek.⁴¹ Az is feltűnő továbbá a térképen, hogy alapvetően az etnikailag heterogénebb vidékeken születtek. Jól látszik ez a Csehszlovákiához került területeken is, hiszen itt főleg a trianoni határhoz közel eső vármegyékben volt vegyes a lakosság etnikai megoszlása, míg északon egyre kevésbé. Jóval

⁴⁰ BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923). 1923.

⁴¹ Romániából származott a menekültek 57%-a, míg Csehszlovákiából 30%-a. Lásd. Csóti Cs.: A menekült köztisztviselők i. m. 27.; Ugyanakkor Zeidler Miklós kutatásai a menekültek sokkal nagyobb csoportjára terjedt ki, mint az Országos Menekültügyi Hivatal által megállapított 350 ezer fő, ez alapján pedig ugyancsak Románia és Csehszlovákia áll az első két helyen. Lásd. Zeidler M.: Társadalom és gazdaság i. m. 9.

szemléletesebb azonban Erdély esete. Ott jól kirajzolódik, hogy a székely megyékből senki nem származott a tanulók közül. Velük szemben azonban a vegyesebb etnikumú vármegyékben, mint Szolnok-Doboka, Kolozs, vagy Hunyad születtek a legtöbben. Természetesen ez az 56 tanuló statisztikailag nagyon csekély ahhoz, hogy messze menő következtetéseket meg lehessen fogalmazni velük kapcsolatban, azt ugyanakkor Csóti Csaba is megállapítja az 1916-os, erdélyi menekültekről írott tanulmányában, hogy a Székelyföldön kisebb volt az elvándorlás 1918-ban, mint két évvel előtte, a román betöréskor.⁴² Az általam fellelt feltételezett menekült diákok származási helye pedig illeszkedik ezen hipotézishez.

Áttelepülési mintázatok

Az érettségi anyagkönyvek alapján lehetőség nyílt arra, hogy a feltételezett menekült tanulókat csoportokba rendezve megfigyeljek néhány áttelepülési mintázatot. Hat csoportot sikerült felállítani. A menekült tanulókat azonban a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium is igyekezett segíteni és minél könnyebben integrálni a megmaradt országrész tanügyi rendszerébe. Legalábbis erről tanúskodik az a néhány rendelet, ami fellelhető a minisztérium által kiadott Hivatalos Közlönyökben.

Az 1920-as évtől, amikor már nyilvánvaló lett, hogy a menekültek nem fognak hazatérni, a minisztérium több rendeletet is hozott. 1920. március 3-án tandíjmentességet biztosítottak a menekült diákoknak, emellett pedig minden intézményben egy tanárt rendeltek a menekült tanulók mellé, aki külön velük foglalkozott. Az ő feladata volt a tanulók lakóhelyének, felügyeletének, megélhetésének az ellenőrzése.⁴³ A tandíjmentességet a következő tanévre is meghosszabbították 1920. szeptember 5-én, amikor is a rendelet tanúsága szerint a vagyontalansági bizonyítványt bemutató menekült tanulók számára teljes tandíjmentességet kellett biztosítani, függetlenül tanulmányi előmenetelüktől.⁴⁴

A tandíjmentesség mellett több más intézkedést is hoztak. 1920 áprilisában arról született rendelet, hogy a beszolgáltatott tankönyvek kiosztásánál a közalkalmazottak és a hadirokkantak gyermekei részesültek előnyben, közülük is kiemelt figyelmet kellett fordítani a hadiárvákra és a

⁴² Csóti Cs.: Az 1916. évi i. m. 239.

⁴³ Kürti Gy.: Trianon hatása i. m. 45.

⁴⁴ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 110.599. V.számú körrendelete a menekült középiskolai tanulók tandíjmentessége tárgyában. Hivatalos Közlöny 28. (1920) 38. sz. 315.

menekültekre.⁴⁵ Emellett hoztak rendeletet arról is, hogy milyen eljárás vonatkozik azokra, akik nem tudják bemutatni előző évi bizonyítványukat. Utalhat ennek a rendeletnek a szükségessége arra, hogy többször felmerülő komoly problémát jelentett. A sok esetben hosszan, több állomáson át tartó viszontagságos utazás során könnyen megrongálódhatott, elveszhetett a bizonyítvány, vagy sok esetben már a megszállt területek intézményeitől is nehéz volt azt megszerezni. Az 1920 májusában meghozott rendelet indoklásában megjelenik, hogy a postai összeköttetés hiánya komoly gondokat okoz az új intézménybe történő beiskolázás során. A rendelet második pontja, kifejezetten az érettségizőkről rendelkezett. Ennek értelmében, ha valaki nem tudta bemutatni a nyolc osztályos gimnáziumi bizonyítványokat, akkor érettségire bocsátható, ám míg az összeset fel nem mutatja addig az érettségi bizonyítvány kiadását vissza kellett tartani.⁴⁶ A rendelet jól mutatta, hogy okozhatott komoly nehézségeket az áttelepülés, kivált, ha ez több intézményen keresztül történt a diákok számára.

Nem különösebben meglepő tehát, hogy a legtöbb feltételezett menekült diák mielőtt befejezte volna tanulmányait a X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumban, egy, adott esetben több helyen is megállt (egy, vagy több tanévre). A menekültek nagyrésze Budapest felé igyekezett, éppen ezért 1919 őszére a főváros és a környező települések vasútállomásai nagyon hamar megteltek. Ezt a helyzetet a MÁV egy hálószerű rendszer kialakításával igyekezett kezelni, amelynek lényege, hogy szétterítsék az országba beérkező menekülteket.⁴⁷ Ennek oka egyrészt a főváros tehermentesítése lehetett, valamint a vagonlakók látványa, aminek kapcsán a kormányzat félt egy esetleges újabb tüntetэшullámtól.⁴⁸ Ezek valószínűleg mind közrejátszottak abban, hogy több diák egy-egy tanévre más, főleg határhoz közeli intézményben tanult. Ilyen a már említett Budai Antal esete is, aki 1921-ben érettségizett (először sikertelenül), ezt megelőzően az 1918/19-es tanévig Kassán járt iskolába. Egy évre, 1919/20-ban Sátoraljaújhelyen magántanulóként tanult, majd a nyolcadik osztályt a következő tanévben már Budapesten fejezte be.⁴⁹

⁴⁵ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 32.098. B. I. számú körrendelete a jövő tanév tankönyvszükségeiről való gondoskodás tárgyában. Hivatalos Közlöny 28. (1920) 17. sz. 104–105.

⁴⁶ A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 104.500 1920. V. számú rendelete a menekült középiskolai tanulók vizsgálatra bocsátása s bizonyítványainak kiadása tárgyában. Hivatalos Közlöny 28. (1920) 22. sz. 143.

⁴⁷ *Szűts I. G.*: Vasutas vagonlakók i. m. 102–103.

⁴⁸ *Ablonczy Balázs*: „Maradtunk volna ott, ahonnan jöttünk”. Magyar menekültpolitikák 1918 és 1924 között. In: *Metszéspont: tanulmányok Trianon 100. évfordulójára*. Szerk. Császtvay Tünde. Bp. 2021. 44.

⁴⁹ BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923). 1921.

Ezt követően olyan diákokat is találunk, akik a határon túli gimnázium után egyből Budapesten folytatták tanulmányaikat. Ilyen Vargha József esete is, aki 1923-ban érettségizett, középfokú tanulmányait pedig két intézményben végezte. Először Újvidéken kezdte a gimnáziumot, ahová egészen az 1919/20-as tanévig járt, majd utána a következő tanévet már Budapesten kezdte, ahol a VII. osztály megismételni kényszerült.⁵⁰

Fent röviden említettem, az 1916-os erdélyi menekülteket. Ám ezen a ponton érdemes kitérni rájuk is, hiszen az anyakönyvekben felleltem két olyan diákot, akik 1918 előtt egyszer már megfordultak az intézményben. Az 1916-os román betörés következtében, amely augusztus 27-én este kezdődött, az előre nyomuló csapatok szeptemberre elfoglalták Petrozsény környékét is. A harcok miatt Betegh Miklós kormánybiztos elrendelte a Marostól délre fekvő 11 vármegye kiürítését.⁵¹ Ennek következtében Magyarország belső vármegyéi fele indultak a menekülni kényszerülők. Szabó Róbert Károly tanulmányából tudható, hogy a Budapest fő- és székvárosi tankerületbe 607 diák került.⁵² Az említett két diák, név szerint, Polgár Elemér és Ferjentsik Zoltán István, 1922-ben érettségizett. Mindketten a Gyulafehérvári gimnáziumban kezdték tanulmányaikat (egy év eltéréssel), ahol egészen az 1915/16-os tanévig tanultak. Ezt követően kerültek (1916/17) Budapestre, ahol a kőbányai gimnáziumba jártak, majd a következő tanévben visszatértek Erdélybe. Polgár a szászvárosi református főgimnáziumba folytatta a gimnáziumot, míg Ferjentsik a nagymúltú nagyenyedi református kollégiumban. Az 1919/20-as tanév végeztével ismét elhagyni kényszerültek Erdélyt, immár hosszabb időre, ahol visszatérve a X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumba befejezték tanulmányaikat, majd sikeres érettségit tettek.⁵³ Esetükben jól látszik, hogy mindketten ugyanabba az intézménybe tértek vissza, mint ahol egyszer már megfordultak korábban. Családi hátterük is hasonló, hiszen mindkét diák apja a MÁV alkalmazottai közé tartozott, menekülésük utáni szálláshelyüknek is a X. kerületi MÁV Gépgyárat jelölték meg.⁵⁴

Több olyan diák is volt, akik kihagyni kényszerültek egy vagy több évet. Erre legtöbbször az 1919/20-as tanévben került sor, amikor – valószínűleg a megszállás és az áttelepülés okozta

⁵⁰ BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923). 1923.

⁵¹ Perczel Olivér: Egy megszállás anatómiája. Román világ Magyarországon 1918–1920. (Modern Magyar Történelem) Bp. 2024. 14–15.

⁵² Ez az összes tanuló 19,9%-át jelentette. Lásd Szabó R. K.: Az erdélyi menekült i. m. 126.

⁵³ BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923). 1922.

⁵⁴ BFL VIII.52.b 14. kötet. Anyakönyv (1920–1921).

nehézségek miatt – az érintett tanulóknak nem volt lehetőségük intézményt látogatni. Ilyen az 1926-ban érettségizett Zavadszky Zenó esete is, aki Kassán született és onnan is távozott. Az érettségi anyakönyv külön kiemeli esetében a következőt: „1919/20[-as] tanévben a megszállás miatt nem járhatott iskolába”.⁵⁵ Themák Zoltán ugyancsak Kassán született és egészen 1918/19-ig ott végezte középiskolai tanulmányait, majd több évet kihagyott és csak az 1922/23-as tanévtől folytatta gimnáziumi éveit, ekkor már Budapesten. Mindennek ellenére érettségi vizsgája jeles lett.⁵⁶

További két csoportot tudtam még elkülöníteni. Azokat, akik Budapesten végezték összes gimnáziumi tanulmányukat (ők általában mind 1928-1930 között érettségiztek) és találtam további különleges eseteket. Ide tartoztak azok, akik csak kiegészítő érettségit tettek, avagy csak érettségizni jöttek ebbe az intézménybe. Tovább ide tartozik Gáspár Dániel esete is, akinek érdekes történet rajzolódott ki iskolai éveiből. Zsibón született 1909-ben, majd közép fokú iskolai tanulmányait az 1919/20-as tanévben kezdte meg a Ceglédi Állami Polgári Fiúiskolában, ahol az első két osztályt végezte el. Ezt követően Romániában, Zilahon és Szilágysomlyón tanult, az 1921/22-es tanévtől egészen 1924/25-ig. A következő tanévben pedig Budapestre jött, ahol elvégezte az utolsó két osztályt a középiskolából, végül 1927-ben érettségit tett.⁵⁷ Édesapja, Gáspár Béla (aki járásbíró volt) lakóhelyéül, a Fogaras vármegyei Sárkány volt megjelölve.⁵⁸ Esetében tehát azt látjuk, hogy visszatért Romániába, majd végül ismét Magyarországra jött, aminek az okát azonban sajnos nem sikerült felderíteni.

Jól látszik tehát, hogy számos áttelepülési mintázatot lehet beazonosítani a feltételezett menekült tanulók között. A csoportok pontos számát megmondani azonban nem lehet, hiszen van átfedés a halmazok között. Számos olyan diák akadt, aki kihagyott egy évet és más intézményben is tanult mielőtt megjelent volna a kőbányai gimnázium tanulói között. Mindenképpen látszik, hogy közel sem beszélhetünk teljesen egységes csoportról, sőt az áttelepülések nagyon különböző helyzeteket és szerteágazó lehetőségeket mutatnak.

⁵⁵ BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1926.

⁵⁶ BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1925.

⁵⁷ BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1927.

⁵⁸ Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 20. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1926–1927).

A feltételezett menekült tanulók és szüleik lakóhely szerinti eloszlása

A lakóhely szerinti csoportosításban is hasonlóan vegyes kép bontakozik ki előttünk, mint az áttelepülés folyamatának vizsgálatakor. Az érettségiző menekültek nagy része, 45%-a Budapesten lakott. Érdekes, hogy mindnek közülük a X. kerületben volt megjelölt lakóhelye.

A világháború kitörése óta a lakhatási probléma folyamatosan jelen volt Magyarországon. Ezt pedig az 1918 után érkező menekültek, csak tovább súlyosbították. A válság megoldását (új lakások nagyarányú építése) akadályozta az ország rossz anyagi és gazdasági helyzete.⁵⁹ Bár új lakások nagyszámú építésére nem volt lehetőség, a menekültek elhelyezésével muszáj volt kezdeni valamit. Éppen ezért az 1920-as évek elején a kormányzat, Budapesten például korábbi katonai laktanyákat és barakkokat alakított át szükséglakásokká. 1919-ben nyitották meg az Augusztatelepet, ahol a kezdetekben főleg fabarakkok voltak, a telepet 1923-ra bővítették további kőépületekkel. 1924-re pedig beköltözhetővé vált a Pongrác úti lakótelep, ahol bérlakásokat és földszintes kislakásos háztömböket alakítottak ki. Ezekre a helyekre nagyrészt mind menekülteket telepítettek.⁶⁰ Az utcákat pedig, sok esetben határon túli településekről nevezték el (például: Kolozsvári út, Bártfai út, stb.), egyfajta nosztalgiát táplálva az ottlakókban.⁶¹

A budapesti lakhellyel rendelkező diákok nagyrésze, mind a fent bemutatott helyekről járt gimnáziumba. Lakhelyükhöz pedig a legközelebb a X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium esett, így nagyon valószínűség, hogy sokan ezért választották ezt az intézményt.

Alig néhány százalékkal a budapestiek mögött vannak azok, akik Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területéről jártak az intézménybe, ők alkotják a menekültek 38%-át. A gimnázium a kezdetektől fogva sok olyan tanulót fogadott, akik a kerület vonzáskörzetéből, vidékről érkeztek az intézménybe.⁶² Több kutatás is megállapította továbbá, hogy a Budapestet körülvevő településekre is jelentős számba jöttek trianoni menekültek.⁶³ A gimnázium esetében a legtöbben

⁵⁹ Kollár János Miklós: A trianoni menekültek elhelyezésének kérdése és a kislakásépítések Debrecenben. Századok 157. (2023) 1. sz. 61–62.

⁶⁰ Umbrai L.: A szociális i. m. 169–171.

⁶¹ Veszprémy László Bernát: 1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története. (Modern Magyar Történelem) Bp. 2021. 101–102.

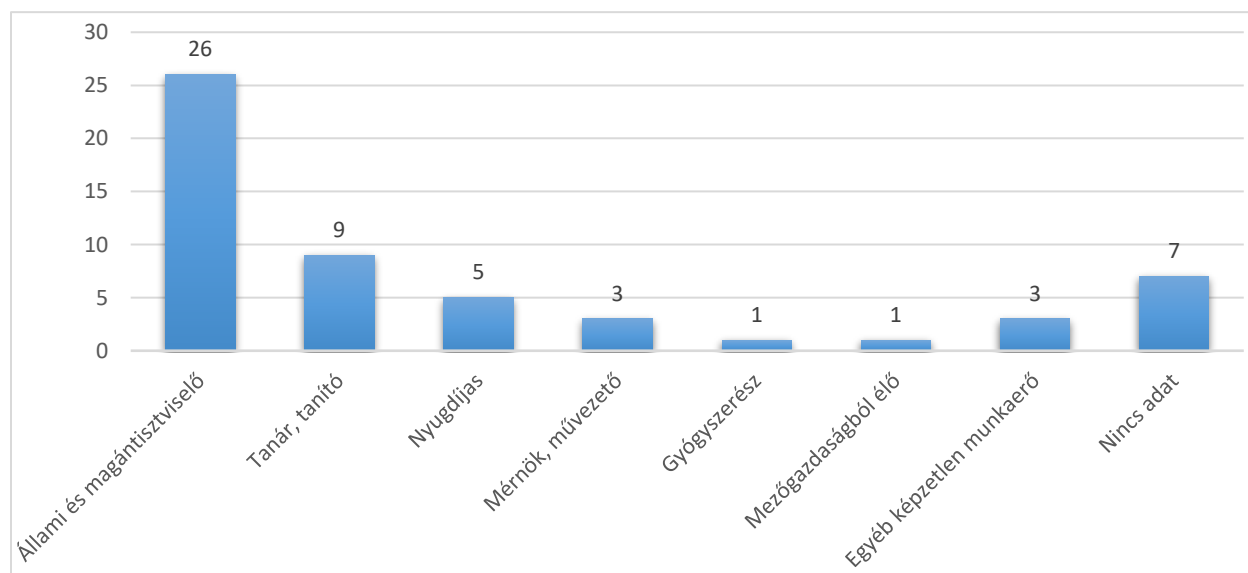
⁶² Szent Lászlósok voltunk i. m. 6.

⁶³ Ilyen megállapításra jut a Szepességből származó menekültek esetében Ablonczy Balázs és Koloh Gábor, Ablonczy Balázs továbbá vizsgálta a Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyébe érkező menekülteket is, akik sok esetben, ha a

Pécelről, Gyömrőről és Rákosligetéről érkeztek, de találhatunk diákokat Monorról, Rákoskeresztúrról, Rákoscsabáról és Pestszentlőrincről is. Esetükben is a kőbányai gimnázium közelsége lehetett döntő az intézmény választás során, hiszen ezen települések közül nem rendelkezett mindegyik önálló, nyolcosztályos gimnáziummal. Találunk továbbá egy tanulót (1,5%), akinek a szülője Komáromban lakott, illetve van két olyan diák⁶⁴ (3,5%), akinek az édesapja határon túli területen élt. Emellett volt hét tanuló (12%), akik esetében sajnos nem volt beazonosítható a szülő- és a lakóhely, mivel előfordult, hogy már felnőttek voltak, vagy csak kiegészítő érettségit tettek, azaz nem az iskolában tanultak, így nem szerepeltek a gimnáziumi anyakönyvekben.

A szülők foglalkozása és a feltételezett menekültek érettségi eredményei

Amennyiben az 56 szülő foglalkozását igyekszünk csoportosítani vegyes képet kapunk, ám vannak elég nagyszámú halmazok. Sajnos az a hét diák, akik csak az érettségi anyakönyvekben jelentek meg, továbbra sem szolgálhatnak releváns adattal a családi háttér felderítése kapcsán.

Feltételezett menekültek szüleinek foglalkozása (2. ábra)

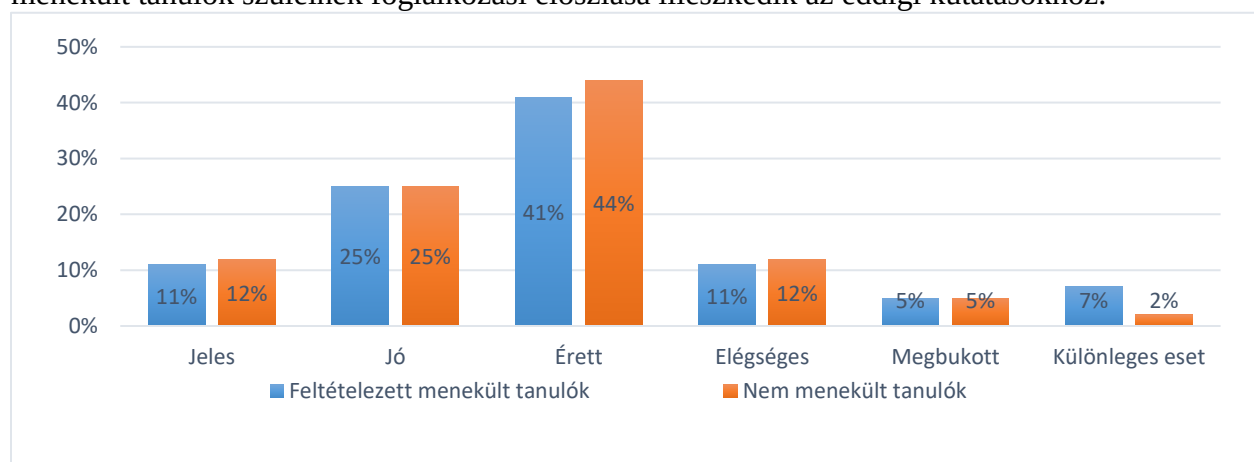
Forrás: BFL VIII 52.b. Anyakönyvek. 13–23. kötet (1919–1930).

fővárosban nem jutott hely nekik, a környező településeken próbáltak elhelyezkedni. Lásd Ablonczy Balázs – Koloh Gábor – Bátorfy Attila: Lutheránus háló? Szepesi menekültek a trianoni Magyarországon. Bp. 2022. (URL: <https://atlo.team/lutheranus-halo/> a letöltés ideje: 2024.12.09.); Ablonczy B.: „Budapest nem tud” i. m. 276.

⁶⁴ Egyikük a már említett Gáspár Dániel, a másik pedig az 1926-ban érettségizett Szilágyi Pál. Lásd BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1927.; BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1926.

Jól látható (2. ábra)⁶⁵, hogy a legtöbben állami és magántisztviselőként dolgoztak, közülük tízen a MÁV kötelékében, hatan a Magyar Királyi Postánál. Ezt követően magas volt az oktatásban dolgozó tanárok és tanítók aránya, végül pedig jelentesebb csoport még a nyugdíjasoké.

Több okból sem meglepő az eredmény. A Horthy-korszakban a középiskolába a középosztály és a felső társadalmi rétegek gyermekei társadalmi arányuknál (kb. 10%), jócskán nagyobb arányban jelentek meg, mintegy felében.⁶⁶ A középiskola anyagi vonzatát sem tudta mindenki fizetni, emiatt is fordulhatott elő, hogy a köztisztviselői, középosztálybeli⁶⁷ családi háttér magasabb arányú, mint egyéb társadalmi rétegeké. Továbbá, noha a trianoni menekültek nagyrésze nem volt köztisztviselő, arányuk, a menekülteken belül, mégis magasabb volt, mint a teljes társadalomban.⁶⁸ Az Ablonczy Balázs és Koloh Gábor által vizsgált szepesi menekültek esetében is hasonló adatok rajzolódtak ki. Körükben is sok volt az olyan egyén, akiről nem volt adat, illetve őket leszámítva az első három helyen ugyancsak az állami és magántisztviselők, a tanítók, tanárok, jogászok, művészek, illetve a nyugdíjasok szerepeltek.⁶⁹ Úgy tűnhet tehát, hogy az itt megvizsgált menekült tanulók szüleinek foglalkozási eloszlása illeszkedik az eddigi kutatásokhoz.

Feltételezett menekült tanulók és a többi tanuló érettségi eredményei (3. ábra)

Forrás: BFL VIII 52.b. Anyakönyvek. 13–23. kötet (1919–1930).

⁶⁵ Az adatokat az iskolai anyakönyvek alapján lettek összeállítva. Lásd felsorolva a felhasznált források között a Bibliográfiánál.

⁶⁶ *Romsics I.*: A Horthy-korszak i. m. 393.

⁶⁷ A két fogalom nincs teljes átfedésben egymással, noha van közös halmaz. A középosztály fogalma egyébként is rendkívül nehezen definiálható, hiszen nem beszélhetünk egy társadalmileg egységes csoportról. Lásd. *Gyáni G. – Kövér Gy.*: Magyarország társadalomtörténete i. m. 258–291.

⁶⁸ *Csóti Cs.*: A menekült köztisztviselők i. m. 27–28.

⁶⁹ *Ablonczy B. – Koloh G. – Bátorfy A.*: Lutheránus háló i. m.

A tanulók érettségi eredményeinek vizsgálata (3. ábra)⁷⁰ kapcsán két részt tudok elkülöníteni. Először összevetem az általam menekültként beazonosított diákok eredményeit a gimnáziumban tanuló többi tanulóval, majd külön vizsgálni a menekült tanulókat.

A két csoportot összevetve azt láthatjuk, hogy szembeötlő eltérés egyedül a különleges esetek kapcsán tapasztalható, ám ott sem jelentős. A többi eredmény tekintetében pedig az eltérés maximum 3%, ami két ilyen kis létszámú csoport kapcsán nem tűnik releváns differenciának. A különleges esetek számában talán azzal magyarázható az 5%-os különbség, hogy a menekült tanulók között többen voltak olyanok, akik csak kiegészítő érettségít tettek.⁷¹ A két csoport összehasonlításakor úgy tűnik, hogy a kőbányai gimnáziumban érettségizett, feltételezett menekültek arányaiban ugyanúgy teljesítettek, mint a gimnázium többi érettségizője, tehát a menekülés, áttelepülés nem jelentett akkora hátrányt, ami jelentősen hatást gyakorolt volna tanulmányi eredményeikre. Ugyanakkor azt is fontosnak vélem hangsúlyozni, hogy az előbbi megállapítás csupán egyetlen gimnázium adatait tartalmazza, éppen ezért nem feltétlenül általános érvényű.

Részletesebben vizsgáltam a feltételezett menekült diákok eredményeit családi és lakóhelyük viszonylatában. Itt teljesen vegyes kép alakult ki, nem állapítható meg különösebb trendszerű eltérés. Egyedül az elégséges tanulók között volt sok a vidéki, hét tanulóból, öt valamilyen Budapesten kívüli településről járt iskolába, ám azt gondolom, hogy ez a szám olyannyira alacsony, hogy hiba lenne ebből következtetést levonni.

Több diák érettségi eredménye mellett, megjegyzésként szerepelt, hogy görögéből pótló érettségít tett, ami azért volt szükséges, mert csak így tanulhattak tovább tudományegyetemek és főiskolák hittudományi, nyelvészeti, bölcsészeti vagy történettudományi szakirányában.⁷² Négy

⁷⁰ A táblázat az érettségi eredmények alapján készült. Azokat, akik megbuktak, azaz a teljes érettségít egy év múlva megismételték csupán egyszer, a megbukott kategóriában tüntettem fel. Elégséges eredményt (más nem volt feltüntetve az eredménynél, csupán a szeptemberi ismétlés, ami nem azonos azzal, ha valaki teljesen ismétlésre lett utalva) elértnek tekintettem azokat, akik valamilyen tárgyból sikertelen vizsgát tettek elsőre, ám szeptemberben javították azt, így sikeres érettségít téve elsőre. Lásd. BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923); BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931).

⁷¹ Ilyen például az 1923-ban érettségizett Császár Elemér esete, aki Pozsonyban végezte 1922-ig a középiskolát és valószínűleg ott érettségizhetett. A kőbányai gimnáziumban csupán Magyarország történetéből és természetből tett kiegészítő érettségít. Lásd. BFL VIII.52.b 60. kötet. Érettségi anyakönyv (1914–1923). 1923.

⁷² *Timár Lajos*: A középfokú oktatási rendszer intézményei és társadalmi arculatuk a két világháború közötti Magyarországon. In: *Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században. Tanulmányok.* Szerk. Feitl István – Sipos András. Bp. 2004. 61.

diák neve mellett szerepelt ilyen megjegyzés, közülük volt, akit megtaláltam az érettségi utáni években az egyetemi almanachban.⁷³ A továbbtanulás kérdése pedig elvezet dolgozatom utolsó részéhez, melyben az integráció lehetőségét igyekeztem egyéni példákon keresztül vizsgálni.

Az egyéni integráció lehetőségei – Életutak

A diákok integrációját a legjobban talán akkor lehet vizsgálni, ha fel tudunk göngyölíteni néhány életutat, ami egészében mutatja, hogyan zajlott a menekülés és az érettségi utáni életük. Jelen dolgozatban három tanuló pályájának rekonstruálására törekszem. Nyilvánvalóan az is utalhat arra, hogy sikerült beilleszkedniük, hogy áttelepülésüket követően elvégezték középiskolai tanulmányai hátralevő részét és nagyrészüket elsőre, kisebb részük másodjára ugyan, de sikeresen teljesítette az érettségi vizsgát is. Több tanuló nevére rá lehet találni a különféle egyetemi értesítőkben, ami jelentheti azt, hogy sikerült eredményesen tovább lépni a gimnázium elvégzése után.

A trianoni menekültek kutatása során többen vizsgálták az egyes személyek, csoportok integrációját. Két tanulmányt fontos mindenképpen megemlíteni. Bojtos Gábor írásában⁷⁴ Jász-Nagykun-Szolnok vármegyébe érkezett menekült tisztviselők pályafutását, lakás- és munkakörülményeit, kötődését az új környezethez vizsgálta, ezek alapján ismertetett életutakat. Szűts István Gergely 2010-ben publikálta eredményeit a felvidéki menekültek integrációs folyamatáról⁷⁵, ahol sikeres integrációkat is bemutatott, ugyanakkor talált olyan egyéneket és családokat, akiknek egy évtized alatt sem sikerült megszilárdítani vagyoni helyzetüket, hiszen a lakbér kifizetésével sokáig gondjuk akadt. Kutatása továbbá rámutatott arra is, hogy a kevésbé kvalifikált alkalmazottaknál hosszabb időt vett igénybe az integráció.⁷⁶

Zavadszky Zénó (1907–2000)

⁷³ A bölcsészettani hallgatók között fellelhető, az Ungvárról származó, 1929-ben érettségizett Merva Vilmos neve is. Lásd. A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja az MCMXXX—MCMXXXI. tanévre. Bp. 1931. 219.

⁷⁴ *Bojtos Gábor*: Újratervezés. Adatok a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében új életet kezdő menekült tisztviselők pályafutásához. In: *Trianon és a magyar közigazgatás*. Szerk. L. Balogh Béni. Bp. 2020. 153–168.

⁷⁵ *Szűts István Gergely*: Sikerek, kompromisszumok és kudarcok a felvidéki menekültek integrációs folyamataiban. *Fórum* 12. (2010) 4. sz. 3–24.

⁷⁶ *Szűts I. G.*: Sikerek, kompromisszumok i. m. 9–10.

A fentiekben már említett Zavadszky Zénó 1907-ben született Kassán, apja Zavadszky József postai alkalmazott volt.⁷⁷ Gimnáziumi tanulmányait Kassán, a Premontrei Főgimnáziumban kezdte az 1917/18-as tanévben, majd a következő évet ugyancsak itt teljesítette. Nem volt különösebben jó tanuló, az első évben az „elégséges rendű” diákok közé sorolták.⁷⁸ Az 1919/20-as tanévet kihagyta, az érettségi anyakönyv indoklása szerint a megszállás miatt. Valószínűleg ekkor kényszerült elhagynia családjával Kassát, mivel az 1920/21-es tanévben már Kisvárdán folytatta tanulmányait, majd az 1921/22-es tanévtől egészen 1926-ig Budapesten a X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnáziumban amikor sikeres érettségit tett.⁷⁹ Apjával és feltehetőleg a család többi tagjával Pestszentlőrincen laktak.⁸⁰

Gimnáziumi tanulmányai végeztével a postánál kezdett dolgozni, ahol először Kisvárdán kaphatott állást, hiszen 1927-ben onnan helyezték át Szolnokra.⁸¹ 1941-1942 fordulóján már biztosan Budapesten dolgozott,⁸² illetve egy 1945-ös választói névjegyzékből megtudhatjuk, hogy a Kosztolányi Dezső verséből is ismert Logodi utcában lakott.⁸³ 1969-ben még mindig a posta alkalmazottja volt, hiszen megkapta a Posta Kiváló Dolgozója kitüntetését.⁸⁴ Végül 2000-ben, egészen idősként, 92 évesen halt meg, Törökszentmiklóson – ami feleségének születési helye volt.⁸⁵

Zavadszky Zénó életútján jól megfigyelhető, hogy végig a posta alkalmazottja maradt, ebben a szakmában pedig követte apját, aki ugyanott dolgozott. Alapvetően eredményes karriert tudhatott magáénak, szépen lépdelt előre a ranglétrán és a postai kiválósági díj is minden bizonnyal rangos kitüntetésnek számíthatott. Élete nagyrésztét Budapesten élte le, leszámítva néhány kisebb munkaállomást, illetve gyerekkorát Kassán.

Megyery Károly (1911–1997)

⁷⁷ Budapest Főváros Levéltára, VIII.52.b.19. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1925–1926).

⁷⁸ Szabó Adorján: A Jászóvári Premontrei Kanonokok Kassai Főgimnáziumának Értesítője az 1917–1918. Iskolai évről. Kassa. 1918. 49.

⁷⁹ BFL VIII.52.b.61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1926.

⁸⁰ BFL VIII.52.b.19. kötet. Anyakönyv (1925–1926).

⁸¹ Személyzetiek. Rendeleték tára. A Magyar Kir. Posta részére. (1927) 15. sz. 99.

⁸² Kinevezések. Rendeleték tára. A Magyar Kir. Posta részére. (1942) 2. sz. 13–27. 14.

⁸³ Budapest Főváros Levéltára, XV.20.6 IV.1404 Gyűjtemények, Mikrofilmtár, Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai, 8230 mikrofilm.

⁸⁴ Személyi rész. Postaügyi értesítő. A Magyar Posta hivatalos lapja. (1969) 38. sz. 245.

⁸⁵ Halottaink. Törökszentmiklós és vidéke 11. (2000) 3. sz. 16.

Megyery Károly 1911-ben született, a ma Románia területén található Turcon. Apját ugyancsak Megyery Károlynak hívták és hivatását tekintve tanár volt, akit 1907-ben neveztek ki Turcra rendes tanítónak.⁸⁶ 1919-ben még Nagyszöllösre kapott állami tanítói kinevezést, ami csupán néhány településre feküdt Turctól.⁸⁷ A család minden bizonnyal ezt követően hagyta el ezt a vidéket, hiszen a fiatalabb Megyery Károly az 1921/22-es tanévet már Cegléden a Kossuth Főgimnáziumban kezdte meg ahol a középiskola első öt osztályát végezte el. Ezt követően, az 1926/27-es tanévtől tanult a Budapesti X. kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnáziumban, ahol 1929-ben sikeres érettségit tett, bár elsőre természetтанból megbukott, majd szeptemberben elégségesre javította azt.⁸⁸

A család Ceglédről való elköltöztetésében valószínűleg a döntő szerepet játszott, hogy édesapját, aki Cegléden tanított menekülésük után, 1926-tól a Péceli Polgári Fiúiskola igazgatójának nevezték ki, ahol egészen 1936-ig gyakorolta ezt a tisztséget. Innen ismét Ceglédre kapott kinevezést, ahol a helyi polgári leányiskola igazgatója lett.⁸⁹ A fiatalabb Megyery Károly is Pécelről járt iskolába, Budapestre.⁹⁰

A fiatalabb Megyery Károly bölcsészettant kezdett hallgatni, hiszen neve előkerül az 1930-as egyetemi értesítőben. Felsőfokú tanulmányai mellett aktívan futballozott is, hiszen többször váltott csapatot. Először a Pécel AC igazolta le, innen került az egyetemi csapathoz, a Budapesti Egyetemi AC-hez (BEAC), majd 1933-ban a Dunaharaszti AC-hez igazolt.⁹¹ További életéről keveset sikerült kideríteni. Két testvére volt, Margit és László.⁹² Budapesten a Baross utcában lakott⁹³ és minden bizonnyal gyakorló református volt, hiszen a józsefvárosi gyülekezet

⁸⁶ Személyi hírek. Hivatalos közlöny 15. (1907) 3. sz. 38.

⁸⁷ Személyi hírek. Hivatalos közlöny 27. (1919) 21. sz. 184.

⁸⁸ BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1929. Tovább Kürti György is említi könyvében a nevét, a Cegléden tanuló menekült diákok között. Lásd *Kürti Gy.: Trianon hatása i. m.* 50.

⁸⁹ Ceglédi Hírlap 4. (1936) 31. sz. 4.

⁹⁰ Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 22. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1928–1929)

⁹¹ Mindezek az MLSZ hivatalos közlönyeiből derülnek ki. Lásd. Játékos igazolások. A Magyar Labdarúgók Szövetsége Hivatalos Közlönye 10. (1930) 6. sz.; Játékos igazolások. A Magyar Labdarúgók Szövetsége Hivatalos Közlönye 10. (1930) 33. sz. 1–2.; Játékos igazolások. A Magyar Labdarúgók Szövetsége Hivatalos Közlönye 13. (1933) 35. sz. 2–3.

⁹² Mindezt édesapja Megyery Károly gyászjelentéséből tudhatjuk meg. Lásd. Megyery Károly gyászjelentése. Pannon Digitális Egyesített Archívum. Bp. 1962. (URL: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/211986#> – a letöltés ideje: 2024.12.28.)

⁹³ Testvére, Megyery Margit gyászjelentéséből tudhatjuk meg. Lásd. Megyery Margit gyászjelentése. Pannon Digitális Egyesített Archívum. Bp. 1981. (URL: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/211994#> – a letöltés ideje: 2024.12.28.)

presbitereként is tevékenykedett. Feleségét Schusztér Lujzának hívták, ötvenedik házassági évfordulójukat pedig 1988-ban, józsefvárosi istentiszteleten ünnepelték.⁹⁴ Halála 1997-ben, 86 éves korában következett be.⁹⁵

A két Megyery Károly élete is mindenképpen a sikeres integráció felé mutat. Az idősebb eredményesen el tudott helyezkedni az 1920-as évektől és karrierjét tovább tudta építeni, hiszen egészen az igazgatói tisztségig jutott, két iskolában is. Fia pedig a sikeres érettségit követően felvételt nyert az egyetemre, mellette aktív labdarúgó is volt, továbbá az élete kései szakaszáról szóló csekély információk arra engednek következtetni, hogy Budapesten aktív tagja lett egy egyházi közösségnek, amely igen fontos tagjaként tartotta számon.

Grabowieczky Leon (1907–1983)

A harmadik tanuló története talán a legérdekesebb és legkalandosabb az eddigiek közül. A család magyarországi története a 19. században kezdődött, amikor az 1860-as években Grabowieczky Leon (a tanuló nagyapja) Lengyelországból, az oroszok elleni lázadás miatt, Magyarországra kényszerült menekülni, itt pedig Budapesten jutott tanári munkához, azonban hamarosan, 1894-ben betegség következtében meghalt.⁹⁶ A fővárosban nősült meg, egy erdélyi származású lányt, Bod Gizellát vette el feleségül. 1881-ben született fia, Grabowieczky Leon (a tanuló apja), aki mivel mindkét szülője ideje korán meghalt az erdélyi nagymamához került, tanulmányait pedig Zilahon végezte. Tanárként helyezkedett el és 1903-ban kezdett tanítani Szamosújváron.⁹⁷

Szamosújváron született a legfiatalabb Grabowieczky Leon is, 1907-ben. Gimnáziumi tanulmányait itt kezdte meg az 1917/18-as tanévben, majd a következőt itt fejezte be. 1919-ben kényszerült elhagyni szamosújvári otthonát szüleivel, ahonnan már Budapestre vezetett utuk. A kőbányai gimnáziumban a fiatalabb Leon sikeres érettségi vizsgát tett 1925-ben. Idősebb

⁹⁴ Hírek. Reformátusok Lapja 32. (1988) 44. sz. 8.

⁹⁵ Halottaink. Reformátusok Lapja 41. (1997) 50. sz. 8.

⁹⁶ Buza Péter: Február a Dunánál. Budapest 31. (2008) 2. sz. 23.

⁹⁷ Kalmár Ágnes: Grabowieczky Leon művészi magyar játékműhelye (1921–1938). A vizuális nevelés népművészeti gyökerei a 20. század első harmadában. Utóirat 12. (2012) 2. sz. 46.

Grabowieczky pedig az iskola rajztanáraként kapott állást.⁹⁸ A gimnázium 1926/27-es tanévről szóló értesítője szerint az iskola szükséglakásában laktak.⁹⁹

Az idősebb Grabowieczky a tanítás mellett vállalkozást is alapított, Grabóka Műhely néven, ami játékokat készített. Idővel szép sikereket ért el, hiszen a tengerentúlra is szállítottak játékokat.¹⁰⁰ Fia az érettségit követően ugyancsak rajztanári képesítést szerzett, majd 1932-ben Nyíregyházán kezdett tanítani. A tanítás mellett, apjához hasonlóan kísérletezgetett a festészettel, és az amatőr zenéléssel is próbálkozott. A második bécsi döntést követően visszatért Erdélybe és Máramarosszigeten tanított a piaristák gimnáziumában. A világháború alatt háromszor is besorozták, végül rokkantként leszerelték. Ezt követően az 1944/45-ös tanévtől Kispesten tanított. Egészen 1970-es nyugdíjazásáig Budapest és a főváros környéki iskolákban tanított, emellett nem hagyott fel a festészettel sem (néhány képe fellelhető az interneten, amelyek Budapest ostroma után készültek). Egyetlen gyermeke született.¹⁰¹ Végül Budapesten halt meg 1983-ban.¹⁰²

A két Grabowieczky Leon életútja is azt mutatja, hogy sikeresen be tudtak illeszkedni a magyarországi társadalomba. A Grabóka Műhely sikerei mindenképp azt igazolják, hogy a család tudott magának plusz jövedelmet termelni a tanítás mellett, ezzel pedig helyzetük stabilizálódhatott. A fiatalabb Grabowieczky, apjához hasonlóan a rajztanári pályát választotta és élete nagyrésztében aktív tanárként dolgozott. Emellett több művészi területen is kipróbálta magát. Összességében tehát ő is beilleszkedett a magyarországi viszonyok közé, majd egy sikeresnek mondható karriert követően nyugdíjba vonulhatott.

Összegzés, további lehetőségek

Noha az általam vizsgált 56 feltételezett menekült tanuló egy aránylag kis csoport, úgy vélem, hogy néhány óvatos következtetés, megállapítás mégis megfogalmazható. Dolgozatomban alapvetően három kérdés tettem fel, melyekre sikerült választ találni.

Az áttelepülésnek vannak beazonosítható mintázatai. Többen voltak, akik több állomáson keresztül érték el a fővárost, akadtak olyanok is, akik már az erdélyi román betöréskor is

⁹⁸ BFL VIII.52.b 61. kötet. Érettségi anyakönyv (1924–1931). 1925.

⁹⁹ Sajó S.: A Budapesti X. Kerületi i. m. 8.

¹⁰⁰ Kalmár A.: Grabowieczky Leon i. m. 47.

¹⁰¹ Buza P.: Február i. m. 23–25.

¹⁰² Halálhírek. Amerikai Magyar Népszava 84. (1983) 10. sz. 18.

menekülésre kényszerültek. Találtam olyan diákokat is, akiknek egy évet (vagy többet) kellett kihagyniuk az áttelepülés nehézségei, vagy az idegen csapatok megszállása miatt. Ezek az áttelepülési mintázatok sok esetben keveredtek, vagy átfedésben voltak egymással és egy-egy tanuló több téren is érintett lehetett (például volt olyan, aki kihagyott egy tanévet és emellett egyéb trianoni magyarországi gimnáziumba is megfordult, mielőtt Budapestre jött volna).

A tanulók családi hátteréről és lakóhelyéről is több minden fellelhető volt. A többségük a Csehszlovákiához és Romániához csatolt területekről származott, innen is főképp olyan vidékről, ami etnikailag heterogénebb színezetű volt, ellentétben például a Székelyfölddel, ahonnan nem jött az általam vizsgált gimnáziumba diák. Szüleik nagyrésze állami- vagy magántisztviselőként, illetve tanárként, vagy tanítóként dolgozott. Alapvetően tehát értelmiségi családokról beszélhetünk. Társadalmilag nehéz lenne őket pontosan besorolni és mivel egy sokszínű csoportról beszélünk nem is lehetséges. Az azonban egyértelműen látszik, hogy sok közöttük a köztisztviselői, középosztálybeli¹⁰³ háttérrel rendelkező diák. A X. kerületi gimnáziumban a feltételezett menekült tanulók nagyrészt a közeli szükséglakásokká alakított Augusztá-telepről és a menekültek számára épített Pongrácz úti lakóházakból jártak iskolába, illetve a kerülethez közel eső településekről (Gyömrő, Pécel, Rákosliget, stb.). A feltételezett menekült diákok jelentős százaléka az érettségizők között valószínűleg a menekült telepek közelségével magyarázható, hiszen innen könnyen megközelíthető volt az iskola.

Ezen a ponton érdemes röviden írnom a kutatás további tervezett irányáról. Úgy gondolom, hasznos lenne más gimnáziumokat is bevonni az elemzésbe, ezzel tágítva a perspektívát, illetve az összehasonlító elemzés által lehetőség nyílna a meglévő azonosságokra, hasonlóságokra és a fellelhető különbségekre rávilágítani. Ehhez egy jó példa lehetne a X. kerületben működött Tisztviselőtelepi Gimnázium vizsgálata. Az az iskola messzebb esik, a két fentebb megnevezett menekültteleptől, így kérdéses, hogy ott is hasonlóan magas aránya lenne-e ennek a csoportnak. A további kutatást mindenesetre hasznosnak vélem és azt igyekszem folytatni.

Végül pedig fontos kitérni az integráció lehetőségének kérdésére is. Három diáknak sikerült feltárnom a részletesebb életútját, illetve több diák neve fellelhető az érettségijüket követő

¹⁰³ A két fogalmat hiba lenne rokonítani, hiszen közel sem fedi le egymást a két fogalom. Ugyanakkor a két csoport között lehetett átfedés. A középosztály fogalmának nehezen meghatározhatóságáról lásd. Gyáni G. – Kövér Gy.: Magyarország társadalomtörténete i. m. 258.

évek egyetemi érettségijében. A három tanuló életében vannak közös pontok. Mindhármuk édesapja az átköltözést követően sikeresen látott munkához és addigi szakmáját tovább gyakorolva egzisztenciát teremthetett. Két diák is követte édesapja pályáját, hiszen Zavadszky Zénó is postai dolgozó lett, illetve Grabowieczky Leon, apjához hasonlóan, tanári pályafutásba kezdett. Mindegyikük élete alapvetően Budapest központú maradt és noha voltak kisebb-nagyobb kitérők, éveik nagyrészt mégis a főváros vonzáskörzetében éltek le. Zavadszky Zénó és Grabowieczky Leon pályáját összevetve azt láthatjuk, hogy mindkettő sikeresen integrálódott a magyarországi rendszerbe és a gimnázium elvégzését követően eredményes életutat jártak be. Megyery Károly esetében nem rendelkezünk pontos információkkal szakmáját tekintve, esetében viszont utalhat a sikeres integrációra, hogy élete végére oszlopos tagja lett a józsefvárosi református gyülekezetnek, ahol tevékeny szerepet vállalt. Végigtekintve a rendelkezésünkre álló információkon megállapítható, hogy mindhárom esetben eredményesen sikerült integrálódniuk, noha ez nem tekinthető törvényszerűnek (sikertelen integrációról vélhetően akkor beszélhetnénk, ha egy diák nem tudta volna folytatni tanulmányait, különböző okokból, vagy ha a család nem jutott volna állandó lakáshoz, stabil munkához).

A trianoni menekültek kérdésköre, minden nehézsége ellenére (például forráshiány) rendkívül izgalmas elemzésekre nyújt lehetőségeket, mely során újra és újra kiderül mennyire sokszínű csoportról beszélhetünk, amely közel sem tekinthető egy homogén társadalmi rétegnek. Ennél fogva történetük is több kisebb csoportból, közösségből áll össze, amelyek közül az egyik a menekült tanulók históriája.

Bibliográfia

Felhasznált források

A Budapesti Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Almanachja az MCMXXX—MCMXXXI. tanévre. Bp. 1931.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 104.500 1920. V. számú rendelete a menekült középiskolai tanulók vizsgálatra bocsátása s bizonyítványainak kiadása tárgyában. Hivatalos Közlöny 28. (1920) 22. sz. 143.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 110.599. V.számú körrendelete a menekült középiskolai tanulók tandíjmentessége tárgyában. Hivatalos Közlöny 28. (1920) 38. sz. 315.

A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszternek 1920. évi 32.098. B. I. számú körrendelete a jövő tanév tankönyvszükségleteiről való gondoskodás tárgyában. Hivatalos Közlöny 28. (1920) 17. sz. 104–105.

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 13. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1919–1920).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 14. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1920–1921).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 15. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1921–1922).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 16. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1922–1923).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 17. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1923–1924).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 18. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1924–1925).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 19. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1925–1926).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 20. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1926–1927).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 21. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1927–1928).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 22. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1928–1929).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 23. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Anyakönyv (1929–1930).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 60. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Érettségi anyakönyv (1914–1923).

Budapest Főváros Levéltára, VIII 52.b 61. kötet Intézetek, intézmények iratai, Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Gimnázium iratai, Anyakönyvek, tanulói nyilvántartások, Érettségi anyakönyv (1924–1931).

Budapest Főváros Levéltára, XV.20.6 IV.1404 Gyűjtemények, Mikrofilmtár, Budapest Székesfőváros Törvényhatósági Bizottsága Igazoló Választmányának iratai, 8230 mikrofilm.

Buza Péter: Február a Dunánál. Budapest 31. (2008) 2. sz. 23–25.

Halálozások. Amerikai Magyar Népszava 84. (1983) 10. sz. 18.

Halottaink. Reformátusok Lapja 41. (1997) 50. sz. 8.

Halottaink. Törökszentmiklós és vidéke 11. (2000) 3. sz. 16.

Hírek. Ceglédi Hírlap 4. (1936) 31. sz. 4–6.

Hírek. Reformátusok Lapja 32. (1988) 44. sz. 8.

Játékos igazolások. A Magyar Labdarúgók Szövetsége Hivatalos Közlönye 10. (1930) 6. sz.

Játékos igazolások. A Magyar Labdarúgók Szövetsége Hivatalos Közlönye 10. (1930) 33. sz. 1–2.

Játékos igazolások. A Magyar Labdarúgók Szövetsége Hivatalos Közlönye 13. (1933) 35. sz. 2–3.

Kalmár Ágnes: Grabowiczky Leon művészi magyar játékműhelye (1921–1938). A vizuális nevelés népművészeti gyökerei a 20. század első harmadában. Utóirat 12. (2012) 2. sz. 44–48.

Kinevezések. Rendeletek tára. A Magyar Kir. Posta részére. (1942) 2. sz. 13–27. 14.

Megyery Károly gyászjelentése. Pannon Digitális Egyesített Archívum. Bp. 1962. (URL: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/211986#> – a letöltés ideje: 2024.12.28.)

Megyery Margit gyászjelentése. Pannon Digitális Egyesített Archívum. Bp. 1981. (URL: <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/211994#> – a letöltés ideje: 2024.12.28.)

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Főgimnázium Értesítője az 1920–21-iki tanévről. Bp. 1921.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium Értesítője az 1921–22-iki tanévről. Bp. 1922.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium Értesítője az 1922–23-iki tanévről. Bp. 1923.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Kőbányai Magyar Királyi Állami Szent László Főgimnázium Értesítője az 1923–24-iki tanévről. Bp. 1924.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1924–25-iki tanévről. Bp. 1925.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1925–26-iki tanévről. Bp. 1926.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1926–27-iki tanévről. Bp. 1927.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1927–28-iki tanévről. Bp. 1928.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1928–29-iki tanévről. Bp. 1929.

Sajó Sándor (közzétette): A Budapesti X. Kerületi Magyar Királyi Állami Szent László Reálgimnázium Értesítője az 1929–30-iki tanévről. Bp. 1930.

Szabó Adorján (közzétette): A Jászóvári Premontrei Kanonokok Kassai Főgimnáziumának Értesítője az 1917–1918. Iskolai évről. Kassa. 1918.

Személyi hírek. Hivatalos közlöny 15. (1907) 3. sz. 38–39.

Személyi hírek. Hivatalos közlöny 27. (1919) 21. sz. 184–185.

Személyi rész. Postaügyi értesítő. A Magyar Posta hivatalos lapja. (1969) 38. sz. 245.

Személyzetiek. Rendeletek tára. A Magyar Kir. Posta részére. (1927) 15. sz. 99.

Szent Lászlósok voltunk. I. A kezdetektől a hatvanas évekig (A Kőbányai Szent László Gimnázium Történeti Füzetek I.). Szerk. Gelencsér László Józset – et al. Bp. 2012.

Viszota Gyula (közzétette): A Budapesti X. Ker. Kőbányai Magyar Királyi Állami Főgimnázium Tizedik Értesítője. 1916-17. tanév. Bp. 1917.

A gimnáziumi adatbázis során felhasznált 37 budapesti gimnázium értesítői elérhetők az Arcanumon az alábbi linken (az 1920/21-1930/31-es tanévek közötti értesítőket vettem figyelembe, azok közül is a gimnáziumokat): <https://adt.arcanum.com/hu/collections/?country=HU&lang=hu&tag=ISKERT&q=budapest&page=1>

Az 1. ábrán látható térképet a Demeter Gábor által vezetett GISa Hungarorum (OTKA K 111 766 sz.) projekt keretében elkészült Magyarország vármegyei alaptérkép segítségével készítettem el. A térkép alapjául szolgáló shape fájlok letölthetők innen: https://gistory.hu/docs/1_MO-HOR_Shp/1_MO-HOR_Shp_LAEA/ – a letöltés ideje: 2024.12. 10.

Felhasznált szakirodalom

Ablonczy Balázs – Koloh Gábor – Bátorfy Attila: Lutheránus háló? Szepesi menekültek a trianoni Magyarországon. Bp. 2022. (URL: <https://atlo.team/lutheranus-halo/> a letöltés ideje: 2024.12.09.)

Ablonczy Balázs: „Budapest nem tud méltó elhelyezést biztosítani”. Első világháború utáni menekült tisztviselők Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében. Történelmi szemle 65. (2023) 2. sz. 275–290.

Ablonczy Balázs: „Maradtunk volna ott, ahonnan jöttünk”. Magyar menekültpolitikák 1918 és 1924 között. In: Metszéspont: tanulmányok Trianon 100. évfordulójára. Szerk. Császtvay Tünde. Bp. 2021. 37–51.

Ablonczy Balázs: Ismeretlen Trianon. Az összeomlás és a békeszerződés történetei, 1918–1921. (Modern Magyar Történelem) Bp. 2020.

Bojtos Gábor: Újratervezés. Adatok a Jász-Nagykun-Szolnok vármegyében új életet kezdő menekült tisztviselők pályafutásához. In: Trianon és a magyar közigazgatás. Szerk. L. Balogh Béni. Bp. 2020. 153–168.

Csóti Csaba: A menekült köztisztviselők társadalmi integrációjának keretei 1918–1924. *Limes: tudományos szemle* 15. (2002) 2. sz. 25–40.

Csóti Csaba: Az 1916. évi román támadás menekültügyi következményei. *Regio: kisebbség, politika, társadalom*. 10. (1999) 3–4. sz. 226–242.

Gyáni Gábor – Kövér György: Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig. Bp. 2006.

Hamvas József: Budapest Székesfőváros iskolaügye 1920-tól, 1938-ig. (Statistikai közlemények 91.) Bp. 1940.

Karády Viktor: Iskolarendszer és felekezeti egyenlőtlenségek Magyarországon (1867–1945). Történeti szociológiai tanulmányok. Bp. 1997.

Kollár János Miklós: A trianoni menekültek elhelyezésének kérdése és a kislakásépítések Debrecenben. *Századok* 157. (2023) 1. sz. 59–80.

Kollár János Miklós: Menekültek és működésükben akadályozottak. Az 1918 őszén kibontakozó menekültválságra adott első válságkezelő intézkedések. *Clio műhelytanulmányok* (2023) 4. sz. 1–29.

Koloh Gábor: A történeti Magyarország területén született határon kívüliek megoszlása 1930-ban. Bp. 2023. (URL: <https://trianon100.hu/blog-cikk/a-torteneti-magyarorszag-teruleten-szuletett-hataron-kivuliek-megoszlasa-1930-ban> – a letöltés ideje: 2023.12.14.)

Koloh Gábor: A trianoni menekültek száma. In: Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Szerk. Ablonczy Balázs. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 7.) Bp. 2020. 11–22.

Kürti György: Trianon hatása a Czeplédi Magyar Királyi Állami Kossuth Főgimnáziumra. (Centenárium füzetek XIII.) Cegléd. 2021.

Maarten J. Aalders: A Hollandiába tartó gyermekvonatok (1919–1930). In: Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Szerk. Ablonczy Balázs. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 7.) Bp. 2020. 153–166.

Mészáros István – Németh András – Pukánszky Béla: Bevezetés a pedagógia és az iskolázás történetébe. Bp. 2020.

Pálvölgyi Balázs: Senkiföldjén. Bécs és Budapest lépései a keleti front menekültjeinek eltávolításáért. In: Úton. Menekülés, mobilitás, integráció Közép-Európában és Magyarországon az első világháború után. Szerk. Ablonczy Balázs. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések. Trianon-dokumentumok és -tanulmányok 7.) Bp. 2020. 35–62.

Perczel Olivér: Egy megszállás anatómiája. Román világ Magyarországon 1918–1920. (Modern Magyar Történelem) Bp. 2024.

Peter Gatrell: The Making of the Modern Refugee. Oxford. 2013.

Petrichevich-Horváth Emil: Jelentés az OMH négy évi működéséről. Bp. 1924.

Philipp Ther: The Outsiders. Refugees in Europe since 1492. Princeton – Oxford. 2019.

Romsics Ignác: A Horthy-korszak. Válogatott tanulmányok. Bp. 2017.

Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Bp. 2005.

Selmeczi Péter: Az Országos Menekültügyi Hivatal tevékenysége (1920–1924). In: Opuscula historica V. Tanulmányok a Történész Műhelyből. Szerk. Kirchhof Gréta – et al. Bp. 2023. 97–130.

Szabó Róbert Károly: Az erdélyi menekült tanulók helyzete és sorsa Magyarországon társadalomtörténeti megközelítésben (1916–1917). Aetas 38. (2023) 2. sz. 121–148.

Szűts István Gergely: Menekültek. In: Trianon enciklopédia. Szerk. Ablonczy Balázs – et al. Bp. 2023. 169–171.

Szűts István Gergely: Optálási jegyzőkönyvek, mint a trianoni menekültkérdés forrásai. Századok 152. (2018) 6.sz. 1237–1260.

Szűts István Gergely: Sikerek, kompromisszumok és kudarcok a felvidéki menekültek integrációs folyamataiban. Fórum 12. (2010) 4. sz. 3–24.

Szűts István Gergely: Vasutas vagonlakók és a MÁV menekültpolitikája 1918–1924. Múltunk 57. (2012) 4. sz. 89–112.

Timár Lajos: A középfokú oktatási rendszer intézményei és társadalmi arculatuk a két világháború közötti Magyarországon. In: Iskolák, diákok, oktatáspolitikai a 19–20. században. Tanulmányok. Szerk. Feitl István – Sipos András. Bp. 2004. 61–78.

Umbrai Laura: A szociális kislakásépítés története Budapesten 1870–1948. Bp. 2008.

Veszprémy László Bernát: 1921. A Horthy-rendszer megszilárdulásának története. (Modern Magyar Történelem) Bp. 2021.

Zeidler Miklós: Társadalom és gazdaság Trianon után. Limes: tudományos szemle 15. (2002) 2. sz. 5–24.